

מבט על, גיליון 1447, 22 במארס 2021

מה מאחורי המשא ומתן הימי בין טורקיה למצרים?

סמואל הלפונט

במהלך השבוע הראשון של מארס 2021, הובלט בעיתונות הטורקית כי מצרים נענית לכאורה לתביעות הימיות השנויות במחלוקת של טורקיה במזרח הים התיכון, ושר החוץ הטורקי רמז לקיום משא ומתן בין קהיר לאנקרה לגבי כינון גבול ימי ביניהן ועל התקרבות בין המדינות. הצהרות אלה מעידות על תפנית מוזרה מעט, לנוכח האיבה בין שתיהן, והן עומדות בניגוד למגמות שנרשמו באחרונה במזרח הים התיכון. העוקבים אחר הגיאופוליטיקה האזורית יצטרכו לשים לב גם להתרחשויות במצרים בהקשר זה, שכן סביר שהדיווחים מטורקיה מעידים הרבה יותר על הבידוד האזורי של אנקרה מאשר על רוחות שינוי בקהיר. ייתכן גם שהמהלך מרמז על אודות אסטרטגיה מרומזת חדשה של אנקרה שכוונתה לחבל בשיתוף הפעולה בין ישראל, יוון, קפריסין ומצרים, במקום להתעמת עמן ישירות באמצעות כוח ימי.

במהלך העשור האחרון, קפריסין, ישראל ומצרים הציגו תגליות של שדות גז גדולים סמוך לחופיהן. זכויותיהן על השדות מתבססות על אמנת האומות המאוחדות לחוק הים (UNCLOS), המשמשת כחוק הנהוג גם עבור מדינות שלא חתמו עליה, ביניהן ישראל וארצות הברית. אמנת חוק הים מעניקה לאיים אותן הזכויות על מים טריטוריאליים ואזור כלכלי בלעדי (EEZ), כמו למסה יבשתית. במקרים של חפיפה בבעלות, הקו החציוני הופך לגבול. על פי אמנת חוק הים, איי יוון מגבילים משמעותית את זכויות הים של טורקיה. אנקרה דוחה אפוא את אמנת חוק הים בטענה כי לאיים אין מים כלכליים, ותובעת בעלות על המים והגז שהחוק הבינלאומי מעניק ליוון ולקפריסין. בנוסף, אנקרה עומדת על כך שלרפובליקה הטורקית של צפון קפריסין, שרק היא מכירה בה, יש זכויות מסוימות לגז במים של קפריסין.

על רקע זה, ב-1 במארס 2021 דיווח העיתון הטורקי 'דיילי סבאח' הפרו-ממשלתי כי חיפושי הידרוקרבונים שמבצעת מצרים במזרח הים התיכון לא יפרו את התביעות הימיות של טורקיה. ב-3 במארס שיבח שר החוץ הטורקי, מבלוט צ'בושולו, את מצרים על כך שהיא מכבדת את המדף היבשתי של טורקיה במזרח הים התיכון, ובכך מכירה בזכויותיה הימיות של אנקרה. העיתונות הטורקית הוסיפה כי אנקרה עשויה לנהל עם מצרים משא ומתן על הסכם גבולות ימיים.

רמזים להכרה מצד מצרים בתביעות הטורקיות יצרו אי נוחות באתונה, וקהיר מיהרה להפיג את החששות בנוגע להתחייבויותיה כלפי יוון. באוגוסט 2020 חתמו מצרים ויוון על עסקה חלקית שתוחמת את הגבול הימי שלהן, ובעקבות הדיווחים בעיתונות הטורקית הדגישו גורמים מצריים כי יוון וקפריסין יהיו חלק מכל משא ומתן ימי בין מצרים לטורקיה. כן דיווחה העיתונות המצרית כי הנשיא עבד אל-פתאח א-סיסי התקשר לראש ממשלת יוון, קיריאקוס מיצוטאקיס, כדי לאשרר את "היחסים הדו-צדדיים ההדוקים" ולהדגיש את מחויבותו לשיתוף פעולה ב"אנרגיה וכלכלה כמו גם בביטחון וצבא". ב-8 במארס הוציאו שרי החוץ של יוון ומצרים מפה חדשה של חיפושי הידרוקרבונים במצרים, המתעלמת מהתביעות הטורקיות.

למצרים יש הרבה מה להפסיד אם תתנתק משותפותיה במזרח הים התיכון. כאשר הצבא המצרי הפיל את ממשלת האחים המוסלמים של מוחמד מורסי, ארדואן הפך לאחד המבקרים החריפים ביותר של המשטר החדש שהקים א-סיסי. יתרה מכך, קהיר רואה בתמיכת אנקרה באיסלאמיסטים איום קיומי, ובהמשך לחלוקה זו למחנות, אנקרה וקהיר תמכו בצדדים יריבים במלחמת האזרחים בלוב. חלק מתביעותיה הימיות של טורקיה מבוססות על הסכם שעליו חתמה בשנת 2019 עם ממשלת ההסכמה הלאומית האסלאמיסטית של לוב, שמצרים מתנגדת לה נחרצות. מצרים הייתה גם תומכת חזקה בבריתות האזוריות נגד טורקיה. בשנת 2019, הקימו יוון, קפריסין, ישראל, ירדן, הרשות הפלסטינית ואיטליה את פורום הגז EastMed, שהמטה שלו ממוקם במצרים; טורקיה הודרה באופן בולט מהפורום. בנוסף, ישראל, יוון, קפריסין ומצרים הרחיבו את שיתוף הפעולה הביטחוני ביניהן.

עם זאת, יש לפחות שלוש סיבות המעוררות ספק לגבי התחייבותה של מצרים לבריתות הגיאופוליטיות הנוכחיות. ראשית, העיתונות הערבית פרסמה דיווחים על אודות ניסיונות התקרבות בין ערב הסעודית, איחוד האמירויות ומצרים מצד אחד, לבין אנקרה מהצד השני. מנהיגי מדינות אלה מודאגים מהיחסים עם ממשל ביידן, ולמרות החשדנות הקיימת כלפי טורקיה, הן עשויות לגדר עצמן באמצעות שיקום קשרים אזוריים.

שנית, ובהמשך ישיר לכך, הגוש האנטי-טורקי במזרח הים התיכון קשור לבריתות מערביות, אך לאחרונה הוכיחה קהיר שהיא נוקטת מהלכים עצמאיים. בנובמבר הצטרפה מצרים לרוסיה לתרגיל משותף ראשון שנערך בים השחור, והיא מתכננת לרכוש מטוסי קרב רוסיים מסוג SU-35, למרות האיום בסנקציות אמריקאיות. סביר שהפנייה של מצרים לרוסיה היא יותר ניסיון לתמרן את טורקיה מאשר להתרחק מהמערב. אולם למרבה האירוניה, מצרים עשויה להתמודד עם גורל דומה לזה של טורקיה, שלאחר שרכשה את מערכת ההגנה האווירית S-400 הרוסית הוחרפו יחסיה עם וושינגטון.

שלישית, האינטרסים של מצרים אינם מיושרים באופן מושלם עם אלה של אתונה וניקוסיה מבחינת ניצול אנרגיה, ובמסגרת עסקה עם טורקיה, מצרים תזכה בזכויות על מים שכיום קפריסין ויוון תובעות עליהם בעלות. כמו כן, ישראל, קפריסין ויוון מתכננות צינור תת-ימי שייצא מקפריסין ויגיע לאיטליה. לאחרונה העלו ירושלים וקהיר את הרעיון של צינור שיירד משדות הגז הישראליים דרומה, לעבר מצרים, ומשם לכרתים. פרויקט כזה עדיין ידיר את טורקיה, אך יחסוך מעבר במים יווניים, שלטענת אנקרה הבעלות עליהם שנויה במחלוקת, ויעקוף גם את קפריסין. בעבר הביעה קפריסין עניין בשיגור הגז שלה למצרים לצורך הסבתו לגז טבעי נוזלי, אך אין ספק שאתונה וניקוסיה לא יהיו מרוצות מצינור שיעניק הכרה משתמעת בתביעות ימיות של טורקיה על חשבונן. חששות אלה פוגעים במידה מסוימת באמינות הדיווחים הטורקיים על אודות שינוי המדיניות בקהיר.

למרות שמדיניות מצרים לא צפויה להשתנות, אזהרות אלה עדיין עשויות לסייע לאסטרטגיה הטורקית. עד לאחרונה, טורקיה הסתמכה כמעט אך ורק על חיל הים שלה כדי לאכוף את תביעותיה. ספינות טורקיות התעמתו עם ספינות חיפוש לגיטימיות, והגנו על ספינות טורקיות שפעלו באופן בלתי חוקי במים היווניים והקפריסאים. אולם אסטרטגיה זו חזקה עוד יותר את הקשר בין ישראל ליוון ולקפריסין, ובין לבין צרפת, איטליה ומצרים. עסקאות משתלבות שגיבשו

מדינות אלה לגוש אנטי-טורקי מאוחד, הביאו בסופו של דבר את ארדואן למצוא עצמו מול בעיית בידודה האזורי של טורקיה.

הקמת גוש מאוחד נגד טורקיה עם גיבוי מערבי חזק עשויה להשאיר את אנקרה מחוץ למערכת הכלכלית המתפתחת, וללא כל אפשרות צבאית להתנגד. לכן, טורקיה לא תפיק שום תועלת מהגז שהתגלה לאחרונה במזרח הים התיכון. כדי למנוע תוצאה כזו, טורקיה התרחקה בחמישה החודשים האחרונים מאסטרטגיה המבוססת על עימות בלבד, ובמקום זאת הפנתה את מאמציה לפירוק הגוש האנטי-טורקי או לפחות לזריעת ספקות בשורותיו. באוקטובר חשפה אנקרה את התקרבותה לקהיר - אסטרטגיה חדשה שהוצעה לאחר הפסדו של הנשיא דונלד טראמפ בבחירות לנשיאות ארצות הברית. ארדואן הסתמך מאוד על יחסיו הקרובים עם טראמפ, שלא פעם עמדו בסתירה למדיניות הממשל האמריקאי. הנשיא ג'ו ביידן, לעומת זאת, לא צפוי להציע ויתורים משמעותיים לאנקרה. זאת ועוד, מאז נובמבר אף הגבירה אנקרה את מאמציה לפרק את התאגדות המדינות שחברו נגדה. לאחר פנייה לישראל במהלך החורף האחרון, נראה כי טורקיה מגדירה את מצרים כיעד דיפלומטי פוטנציאלי.

האיבה בין קהיר לאנקרה נותרה גבוהה, ומבחינת מצרים כנראה שהרבה מונח על הכף מכדי שתעז לנטוש את שותפותיה יוון וקפריסין לטובת טורקיה. אולם, בהתחשב בהתחזקות הקו העצמאי במדיניות החוץ של מצרים, ההבטחות של א-סיסי לא צפויות למחוק לחלוטין באתונה את הספקות לגבי אמינותו. צינורות גז הם פרויקטים יקרים, והם קושרים מדינות בשיתופי פעולה בדרכים קשות לפירוק. ייתכן שדיווחי העיתונות הטורקית האחרונים ערערו חלק מהאמון שהוא כה חיוני לפרויקטים כאלה.

על קובעי המדיניות בישראל (ובמקומות אחרים) להיות קשובים לעדויות נוספות לכך שמדיניות קהיר אכן משתנה. עם זאת, סביר שהאסטרטגיה הטורקית תצליח יותר באמצעות זריעת אי-ודאות בקרב יריבותיה, במטרה להקשות עליהן לגבש מאמץ מאוחד לניצול שדות הגז שלהן ולהגנה עליהם. נראה כי אנקרה מכירה בכך שאסטרטגיה כזו עשויה להיות יעילה לא פחות מאשר אסטרטגיה שתישען על כוח ימי בלבד, וסביר שנראה אותה חותרת יותר ויותר לגישה א-סימטרית דומה גם בעתיד.

ד"ר סמואל הלפונט הוא מרצה בכיר לאסטרטגיה ומדיניות בתכנית ללוחמה ימית בבית הספר של הצי ללימודי מוסמכים, במונטריי שבקליפורניה. כמו כן, הוא חוקר שותף בתכנית עבאסי ללימודי אסלאם באוניברסיטת סטנפורד ועמית בכיר במכון המחקר למדיניות חוץ בפילדלפיה.